

Radoslav Tomić

Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture, Split

Izvorni znanstveni rad – Original scientific paper
predan 10. 8. 1993.

Djelatnost altarista Pija i Vicka Dall'Acqua u Dalmaciji

R. Tomić: Djelatnost altarista Pija i Vicka Dall'Acqua u Dalmaciji

U drugoj polovici 18. i na početku 19. stoljeća u izradi oltara na području srednje Dalmacije prevlast imaju dvije obitelji doseljene iz Veneta: Dall'Acqua i Bruttapelle. Braća Vicko i Pio Dall'Acqua doselila su se iz Chioggie. Kada 30. siječnja 1772. godine franjevci s otoka Krapnja iznajmljuju kuću uz zvonik katedrale sv. Jakova u Šibeniku za 200 lira godišnje Vicku Dall'Acqua, navodi se da je Zadrani.¹ U to je vrijeme njihova djelatnost bila vezana uz Šibenik, gdje su jamačno organizirali radionicu, jer su u relativno kratkom vremenu podigli niz oltara, ne samo u Šibeniku već i u njegovoj okolici, prvenstveno po otocima.

Najranije je njihovo djelo oltar sv. Josipa Kopertinskog ili Gospe žalosne u crkvi sv. Frane (Nikole Tavelića) u Šibeniku iz 1758/59. godine.² Uz pomoć suradnika i pomoćnika, oni su 1764. godine u svojoj radionici izradili i oltar sv. Benedikta u crkvi sv. Spasa.³

Franjevci iz crkve sv. Lovre sklopili su 26. svibnja 1773. godine ugovor s *protto altarista Pio e Vincenzo fratelli dall'Acqua* o podizanju donjeg dijela glavnog oltara prema nacrtu Tome Perića za 120 cekina. Po tom ugovoru stube pred oltarom imale su biti od crvenoga veroneškog mramora koji će nabaviti sami fratri u Veneciji, dok su menza, postolja za kipove i baze stupova predviđeni od bijeloga bračkog kamena iz Sumartina s umecima od »francuskog« bijeloga i crvenog mramora. Posao je trebalo završiti do Božića iste godine. Šest godina poslije, 1779. godine, isti su majstori, *Professori d'altare*, izradili sve-tohranište za veliki oltar, ovaj put prema vlastitu nacrtu s umecima od kararskog mramora, te mramora crvene i zelene boje.⁴

Za istu su crkvu sv. Lovre i franjevačku provinciju Presvetog Otkupitelja braća Pio i Vicko Dall'Acqua 1776. godine izradili dva bočna oltara. Po ugovoru, oltari su morali biti istog oblika i vrsnoće kao što su već postojeći bočni oltari ispod pjevališta u istoj crkvi, a trebalo ih je završiti u roku od dvije godine. Samostanska je zajednica bila dužna osigurati materijal i plaćati pomoćne radnike. Novac za podizanje dvaju oltara već je 1767. godine oporučno ostavio Šibenčanin Josip Giaguzzi. Ta su dva oltara jednostavne tipologije i skromna ukrasa: stipes skošenih rubova nosi retabl oblikovan prvenstveno kao okvir za sliku.⁵

Zahtjevnija je bila narudžba koju su pred braću Dall'Acqua postavili franjevci iste provincije za crkvu Gospe van Grada, te uprava crkve sv. Ivana Krstitelja u Šibeniku. Iz dokumenata nije do sada poznato kada je naručen glavni oltar u crkvi sv. Ivana, dok je oltar u vangradskoj crkvi Krsto Stošić smatrao djelom Petra Fadiga iz 1783. godine.⁶

Za svoga boravka u Šibeniku braća Dall'Acqua podižu i oltare za crkve u susjednim otočkim i priobalnim mjestima. U popisu bratima Gospe od Rašelja na otoku Zlarinu zapisano je da je 14. siječnja 1767. godine »učinjen i postavljen mramorni oltar Gospe u sporazumu s upravnikom i sucima bratovštine te seoskim starješinama kod graditelja Pija, nastanjenog u Šibeniku, za 130 cekina.«⁷ Iako se spominje samo Pio dall'Acqua, treba pretpostaviti da u izradbi sudjeluju oba brata sa suradnicima.

Majstori Pio i Vicko Dall'Acqua obvezuju se 23. kolovoza 1789. godine da će za župnu crkvu u Zatonu napraviti oltar od crnog i zelenkastog mramora prema priloženu nacrtu, i da će ga završiti do Uskrsa 1790. godine, za 80 cekina. Za drugi oltar u istoj crkvi bio se obvezao Zlarinjanin Ante Makale 1. svibnja 1793. godine da će braći Dall'Acqua isplatiti 75 dukata.⁸

Pio i Vicko Dall'Acqua podižu oltare u svim mjestima otoka Murtera: u Tisnom, Jezerima, Betini i Murteru.⁹ Za glavni

Sažetak

U tekstu se analizira djelatnost altarista Pija i Vicka Dall'Acqua, doseljenih iz Chioggie u srednju Dalmaciju. Od prvog spomena 1758/59. godine u Šibeniku do 1801. u Poljicima, braća Dall'Acqua podigla su brojne oltare, ujednačene tipologije i izvedbene razine.

Donosi se katalog njihovih djela (Šibenik, Zlarin, Zaton, otok Murter, Kaštela, Sinj, Klis i Poljica), analiziraju način i uvjeti rada doseljenih altarista u sredinama malih gradova koji iznova opremaju crkve kasno-baroknim žrtvenicima u mramoru.

Istodobno se uz stilsku analizu njihovih djela utvrđuje i utjecaj braće Dall'Acqua na druge radionice djelatne u srednjoj Dalmaciji.

Vicko i Pio Dall'Acqua, Šibenik, Gospa van grada, glavni oltar
Vicko and Pio Dall'Acqua, Šibenik, Our Lady outside the Walls, main altar

Vicko i Pio Dall'Acqua, Murter, Crkva sv. Mihovila, glavni oltar
Vicko and Pio Dall'Acqua, Murter, Church of St. Michael, main altar

Vicko i Pio Dall'Acqua, Šibenik, Crkva sv. Ivana, glavni oltar
Vicko and Pio Dall'Acqua, Šibenik, Church of St. John, main altar

oltar u crkvi sv. Mihovila u Murteru sačuvao se ugovor u kojem je 16. ožujka 1779. godine šibenski plemić Jacint Papalić Soppe, kao patron crkve, ugovorio s alttaristima dall'Acqua da podignu veliki oltar od kararskog mramora s većim i manjim likovima sv. Jeronima, sv. Ćirila i Bogorodice, te sveto-hraništem s umecima mramora raznih boja i podrijetla, koji će također biti ukrašen kipovima Spasitelja, anđela, sv. Mihovila i proroka Šimuna.¹⁰

Dall'Acquinoj radionici mogu se pripisati i Gospin oltar u sjevernoj kapeli skradinske katedrale, te dva oltara u franjevačkoj crkvi na Visovcu. Oltar sv. Josipa u visovačkoj crkvi dao je 1765. godine podići o. Andrija Copic, i bio je izvorno posvećen sv. Katarini. Isti je redovnik 1681. godine naručio i oltar sv. Ante.¹¹ Nije isključeno da se njihovi radovi nalaze u još nekoj crkvi na širem šibenskom području.¹²

Nije poznato kada su se braća Dall'Acqua preselila u Split, ali dokumenti za izradu oltara u Klisu i Poljicima navode da žive u Splitu, dok ugovor za izradu oltara Gospe Sinjske spominje *signori Pio fratello di Questo dall'Acqua, professori d'Altare di Marmo in Sebenico*.¹³ Zanimljivo je u tom smislu napomenuti da se njihovoj radionici može, vjerojatno, pripisati samo jedan oltar u brojnim splitskim crkvama, dok su, nasu-

prot tome, razgranali djelatnost u opremljenosti brojnih svetišta u njegovoj neposrednoj, isključivo kopnenoj, okolici.

Za glavni oltar župne crkve u Kaštel Gomilici sačuvao se i vlastoručan crtež oltara Vicka dall'Acqua sa zapisom na predoltarniku: *Lorenzo Grisogono per nome De' Lupi della Scuola Maggiore di Castel Abbadessa accetto il sopradetto disegno, ed a quello che e indicato nella Scrittura 8 ottobre 1779 (ili 1770, op. R. T.) formato tra le Parti Vincenzo Dall'Acqua per nome proprio e fratell (o)*.¹⁴

Iz 1792.-1794. godine i glavni je oltar u župnoj crkvi u Klisu, potvrđen također ugovorom između bratovštine Presvetog Sakramenta i umjetnika, sklopljenim 10. lipnja 1792. godine u providurovoj pisarnici u Klisu. U ugovoru se majstori spominju kao *professori d'altari abitanti di Spalato, persone ben note*. Također se doznaje, na istom mjestu, da su majstori imali gotove nacрте, da je posao podizanja oltara trajao dugo i da je bio iscrpljujući za vjernike sela. Zbog troškova za podizanje oltara bratimi su na svojoj skupštini 18. svibnja 1794. godine tražili od providura da zamoli nadbiskupa odgodu svojeg pohoda selu, jer nemaju novac potreban za doček. Bratovština se sastala ponovo u listopadu iste godine te odlučila

Murter, sv. Jeronim, glavni oltar
Murter, main altar, St. Jerome

Murter, sv. Ćiril, glavni oltar
Murter, main altar, St. Cyril

prodati staru srebrninu bratstva da bi se podmirila dugovanja za isplatu oltara.¹⁵

Oko 1790. godine sklopljen je ugovor sa *signori Pio e fratello di questo dall' Acqua, professori d' altare di marmo in Sebenico* za podizanje oltara Gospi Sinjskoj posvećenog 1795. godine.¹⁶

Na glavnom oltaru porušene crkve Dušice u Splitu stajala je slika »Sv. Frane Ksaverski moli za duše čistilišta«, signirana i datirana 1793. godine. To je vrijeme nastanka i mramornog oltara, koji se na temelju sačuvane fotografije može uključiti u korpus djela braće Dall' Acqua i njihove radionice. Podignut u kombinaciji crnog i bijelog mramora, on na sredini predoljarnika ima kartušu sa simbolima smrti, dvostruki zabat dopunjen je figurama anđela, a postrana rebra volutama i girlandama. Na rubovima su zabata vaze u višebojnu mramoru, postavljene i zamišljene kao i na oltarima u Šibeniku (crkva sv. Ivana) ili Klisu. Upravo s tim djelima splitski oltar pokazuje najveću sličnost, a jamačno je podignut u onom času kada je naručena i pala kod P. A. Novellija: to je vrijeme Dall' Acquina boravka u Splitu i rada na brojnim oltarima za obližnja naselja.

S početka je 19. stoljeća, iz 1801. godine, i oltar sv. Martina u župnoj crkvi u Podstrani (Poljica) koji su podigli Pio dall' Acqua i Ivan Krstitelj Bossi iz Trevisa.¹⁷ U istoj je crkvi i glavni oltar njihovo djelo.¹⁸ U susjednom selu, Jesenicama, Dall' Acque su podigli stipes glavnog oltara, koji podupire stariji drveni retabl, bočna vrata koja vode u sakristiju, te dva bočna oltara.¹⁹

Bez obzira na razlike uvjetovane s više razloga, oltari Vicka

i Pija Dall' Acqua variraju jedan ustaljeni tip, a u izvedbi se prilagođuju mogućnostima naručitelja. Tipološki, riječ je o »slavoluk« oltaru kakav su u 18. stoljeću elaborirali brojni altaristi, koji se kod braće Dall' Acqua raspoznaje po nekoliko zasebnosti. Oni su prvenstveno altaristi, *professori del' altare*, a ne kipari; upravo stoga skulptura je na njihovim žrtvenicima uvijek u podređenu položaju.

Konvencionalna kasnobarokna shema oltara pretpostavlja da se arhitektura retabla odnosi prema figuralnoj plastici kao dominantna komponenta kojoj su podređene ukrasne pojedinosti, pa i sama skulptura. Ona je često izbačena na vanjski rub oltara i na ugaone obrate predele. U odnosu na cjelokupnu arhitekturu oltara kipovi su u dimenzijama mali, dosežući tek sredinu stupova.

Kod altarista koji djeluju u provinciji, kao Pio i Vicko Dall' Acqua, oltari su ispunjeni brojnim ukrasnim pojedinostima radi što veće dekorativnosti. Stipesi njihovih žrtvenika iz višebojna mramora ukrašeni su viticama i volutama, kartušama i festonima, girlandama voća i cvijeća; u središnjem su medijonu plitkorezane figure svetaca, a na rubovima anđeli ili sveci, usitnjenih volumena i spljoštenih, koštunjavih lica neoblikovane fizionomije. Na svim oltarima mramor je vješto i znalački kombiniran i povezan u inkrustaciji, ili dopunjuje kamene dijelove. S tim u vezi treba istaći sposobnost njihove prilagodbe: u gradskim sredinama i važnijim svetištima Dall' Acque rade u mramoru, dok u prigradskim zajednicama istodobno upotrebljavaju i kamen i mramor. To je, uz sužavanje repertoara dekorativne plastike, osnovna razlika koja se

uočava u njihovu djelu. Ukoliko se isključe oltari u Jezerima i Podstrani, svi su ostali glavni oltari tipološki sukladni: izbačeni i relativno uski stipes, pretrpan ukrasom i arhitektonskom plastikom, nosi bogato komponiran središnji dio – retabl s visokim i vitkim bočnim stupovima u crvenkastu, prošaranom mramoru, koji završavaju kompozitnim kapitelima. Iznad vijenca diže se atika dopunjena raznovrsnim dekorativnim elementima i skulpturom. Na skošenim su stranama zabata, u pravilu, anđeli, a na rubovima vaze. U tjemenu lučnog otvora andeoske su glavice. Čest je motiv na njihovim žrtvenicima i baldahin s kojega se u varijantama spušta zavjesa od raznobojna mramora.

Glavni oltar u crkvi Gospe van Grada u Šibeniku podignut je s najviše ambicija. Oltar je konveksan u tlorisu i odvojen od istočnog zida svetišta, te se u njegovo zaleđe prilazi kroz dvoja bočna vrata povezana s oltarom. Na nadvratnicima stoje, u blagom iskoraku, dva anđela lučonoše. Na prednjoj strani stipesa svedenih linija, ukrašenog volutama i girlandama voća i cvijeća, u središnjoj je kartuši reljef Gospe s Djetetom, a na rubovima se propinju anđeli. Niša retabla potisnuta je u dubinu, a vitki stupovi počivaju na visokim postoljima. Naglašeni vertikalizam oltara umanjen je ritmiziranim postavljanjem stupova retabla koji nose zabat dvostruko svijene linije, gdje su smještene figure anđela, i odakle se preko konzole spuštaju

Vicko i Pio Dall'Acqua, Skradin, katedrala, bočni oltar
Vicko and Pio Dall'Acqua, Skradin, cathedral, side altar

vijenci voća. Na atiku su ukomponirani Golubica Duha Svetoga i dvije andeoske glavice na oblacima, u vrhu dva anđela nose kalež, a iz baldahina se spušta zavjesa optočena resama na obje strane slike Nikole Vladanova s prikazom Bogorodice s Djetetom. U gornjem dijelu zavjesa je usukana u čvorove uz koje lebde obnaženi anđeli, a druga dva anđela rukama pridržavaju sliku Bogorodice. Konvencionalan tip oltara s kraja 18. stoljeća Dall'Acqua su znalački ukrasili u svim zonama: na stipesu, retablu iatici uspješno uspostavivši ravnotežu. Naglasak na gotičku sliku, za koju je oltar i podignut, uspostavljen je upotrebom raznobojnog mramora. Središnja je niša od bijelog mramora omeđena crvenim stupovima, a slika je zaokružena zavjesom i podupirana anđelima.

Istovjetno je riješen i oltar Gospe Sinjske, koji su franjevci iste provincije u svome glavnom prošteništu dali podići i posvetiti 1795. godine. Na njemu je čudotvorna slika Gospe Sinjske. Njezin se kult naglo proširio u 18. stoljeću, najprije u Sinjskoj krajini a potom i u cijeloj srednjoj Dalmaciji. Po tradicijskom vjerovanju to je ona slika s kojom su pred Turcima bježali franjevci i kršćani iz Rame u Sinj. Svojim je božanskim zagovorom i moći pomogla oslobođenje Sinja od Turaka 1715. godine, postavši zaštitnicom grada i krajine. S vremenom se štovanje Gospe Sinjske proširilo u Dalmaciji, pa je to postalo jednim od središnjih hodočasničkih ciljeva puka dalmatinske Hrvatske u postturskom razdoblju.

Vicko i Pio Dall'Acqua, Betina, glavni oltar
Vicko and Pio Dall'Acqua, Betina, main altar

Vicko i Pio Dall'Acqua, Tisno, Crkva sv. Duha, glavni oltar
Vicko and Pio Dall'Acqua, Tisno, Church of the Holy Ghost, main altar

Na prednjem dijelu stipesa, koji je podignut na tri stube prikazano je u plitkom reljefu i bijelom mramoru, u rokoko kartuši, Uznesenje Blažene Djevice Marije (Velikoj Gospi je i posvećena crkva u Sinju), a bočno su dva krilata, blago poklekla anđela. U zoni retabla po dva stupa sa strane omeđuju središnju nišu u kojoj se, iz baldahina, spušta mramorna zavjesa oštro rezanih nabora. Bogorodična slika smještena je u nišu, oslonjena na konzolu, a podupiru je, simbolički, četiri anđela. Atika je jednostavnija varijanta šibenskog primjera: na skošenim stranama prekinutog zabata sjede anđeli, a u vrhu dva anđela nose krunu Nebeske kraljice.²⁰ Sa strane su dvojica vrata s natpisima na latinskom i talijanskom jeziku:

GRATIARU (M): DEIPARAE SERVATRICI QUEM
 S (?) F. MINA TURCAR (UM) TYRANNIE RAME
 FUGIENT(ES) DETULER(UNT) AN. 1687.
 INCOLAE SUBURBII ET TERRITORII SIGNI VOTV(M)
 PERSOLVENTES OB PESTEM
 CIRCUM MINITANTEM ANNI MDCCLXIV.
 PROVISORE
 B.M.EX: mo LEONARDO BALBI
 ARAM HANC A FUNDAMTIS ERIGERE CEPERUNT
 DE HINC PERFERUNT A. MDCCXCV.

a desno je natpis na talijanskom:

ALLA VERGINE CUSTODITRICE
 DEL TER.o DI SIGN CINTO DA PESTZA E PRESER-
 VATO
 L'ANO MDCCLXIV
 QUESTO ALRE INCOMINCIATO P(er) VOTO DA
 TUTTA QTA POPOLAZIONE
 VIENE ORA COPTO DEDICATO CONSTO SOTTO IL
 FELICISSIMO GOVERNO DELL
 ECC.mo GIO: GOTTARDO CATTI L'ANNO
 MDCCXCV²¹

Gotovo je identičan i glavni oltar u crkvi sv. Ivana Krstitelja u Šibeniku. Sličnost je posebno izražena u zoni stipesa: usitnjeni ukras tipičan za sve Dall'Acquine oltare i ovdje se ponavlja. Središnja kartuša ima reljefni prikaz sv. Ivana Krstitelja, na rubovima su anđeoske glavice, a u vrhu teče girlanda. Retabl i atika pojednostavnjeni su: u sredini retabla oltarna je slika, a ne starija štovana ikona, dok je baldahin smješten u vrh atike. Nadvratnici bočno postavljenih vrata nosili su drvene anđele.²² Za ovaj se šibenski žrtvenik može reći da pokazuje određeni stupanj nerazmjera između usitnjenom plastikom opterećenog stipesa i monumentalizirajućeg retabla i atike.

Vicko Dall'Acqua, crtež glavnoga oltara u župna crkva u Kaštel Gomilici (arhiv Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture Split)
Vicko Dall'Acqua, sketch of the main altar in the parish church of Kaštel Gomilica (from the records of the Regional Institute for the Protection of Monuments, Split)

Vicko i Pio Dall'Acqua, Kaštel Gomilica, župna crkva, glavni oltar
Vicko and Pio Dall'Acqua, Kaštel Gomilica, parish church, main altar

Vicko i Pio Dall'Acqua, Kaštel Gomilica, bočni oltar
Vicko and Pio Dall'Acqua, Kaštel Gomilica, side altar

Istoj grupi pripadaju i oltari u Betini, Murteru, Zlarinu, Kaštel Gomilici i Jesenicama. Takav je bio i srušeni oltar sv. Josipa Kopertinskog (Gospe žalosne) u šibenskoj crkvi sv. Frane. Oltar u Betini ima na bočnim vratima kipove sv. Mateja i sv. Frane, a atika je posebno bogato ukrašena, pretrpana kipovima anđela. U relativno malom prostoru smješteno je čak deset andeoskih figura. Jednako je tako figurama anđela i Uskrsloga Krista ukrašeno i svetohranište.

Mramorni oltar u župnoj crkvi sv. Mihovila u Murteru podignut je 1779. godine, na temelju ugovora šibenskog plemića Jacinta Papalića Soppe s altaristima Vickom i Pijom Dall'Acqua. Prije radikalne izmjene, oltar je također bio flankiran dvama bočnim vratima, nad čijim su nadvratnicima stajali kipovi anđela lučonoša, sada postavljeni uz monumentalno svetohranište. Upravo višekратно svetohranište izdvaja murterski oltar od drugih Dall'Acquinih djela. Stipes ponavlja shemu do sada opisanih oltara. Na sredini je kip Bogorodice s Djetetom koju krune dva anđela, a na ugaonim su pilastrima kipovi Jeronima i Ćirila. Na otvorenim svicima što ih drže sveci upisana su njihova imena, i to ime sv. Jeronima glagoljicom, a sv. Ćirila ćirilicom. »U živom glagoljaškom ambijentu, kakav je bio Murter, taj sastav jasno odražuje apologetsku tezu naših glagoljaša, osobito izraženu u XVII i XVIII stoljeću, da je sv. Jeronim, Dalmatinac, bio autor glagoljskog, a sv. Ćiril autor

ćirilskog pisma. Svetačkim autoritetima, osobito onim velikog crkvenog naučitelja, htjelo se osnažiti sakralno podrijetlo i obraniti legitimnost liturgijskih slavenskih pisama u krilu zapadne, latinske crkve.«²³

Istog je tipa i glavni oltar u svetištu Gospe od Rašelja na otoku Zlarinu, koji je također podignut da se na njemu izloži starija, renesansna slika Bogorodice s Djetetom i sv. Franom. Međutim, zlarinski je oltar podignut u kamenu i tek je okvir za sliku mramorni. Na bočnim vratima stoje dva drvena anđela. Kako se doznaje iz izvora, oltar u Zlarinu sagrađen je 1767. godine, te je prema tome jedno od ranijih Dall'Acquinih djela.²⁴

U crkvi sv. Roka u Jesenicama Dall'Acque su podigli stipes glavnog oltara i bočna vrata. Na stipes je postavljen stariji, drveni retabl s palom lučnog završetka. Na sredini je prednjeg dijela stipesa visokoreljefni prikaz sv. Roka, a na pilastrima kipovi sv. Petra i Pavla. Njihov su rad i dva oltara istog oblika prislonjena uza zid ispred trijumfalnog luka, posvećena Gospi od Ružarija i Gospi od Karmela.²⁵

Iako je glavni oltar u župnoj crkvi sela Podstrane tipološki različit – riječ je o tabernakul oltaru s dva anđela na rubovima – njegov je stipes također ukrašen sitnorezanom kartušom kojoj je u sredini pokaznica, a na ugaonim pilastrima ponav-

Vicko i Pio Dall'Acqua, Klis, župna crkva, glavni oltar
Vicko and Pio Dall'Acqua, Klis, parish church, main altar

ljaju se kipovi sv. Petra i Pavla. Bočni oltar sv. Martina u istoj crkvi, jednostavna oblika i skromnije izvedbene razine, podigli su Pio Dall'Acqua i Ivan Krstitelj Bozzi iz Trevisa 1801. godine, za 97 cekina, kako je zabilježeno u ugovoru s majstorima, tada nastanjenim u Splitu.²⁶

Glavni oltar u gomiličkoj župnoj crkvi vjerno slijedi crtež koji je Vicko Dall'Acqua priložio naručitelju – bratovštini sv. Jeronima. Vješto kombiniranje raznobojna mramora u međusobno povezanim kvadrilobima dopunjeno je na ugaonim pilastrima andeoskim glavicama. Razmjerno visok središnji dio s palom, svetohraništem i parovima vitkih stupova nosi atiku uvučenih, svinutih rubova i segmentnog završetka. Ona je zatrpána ukrasnim pojedinostima: andeoskim figurama, Golubicom Duha Svetoga, baldahinom i viticom ljljanova cvijeta. U gomilanju oštro rezanih figura anđela i drugih ukrasnih motiva oltar u Kaštel Gomilici posebno je blizak oltaru u Betini, iako to nalazimo na svim Dall'Acquinim žrtvenicima. Oni su u istoj kaštelanskoj crkvi podigli i dva bočna oltara posvećena sv. Benediktu i sv. Anti, na kojima su slike Gaspara Dizianija. Obje se slike na temelju stilske analize, ali i arhivskih podataka po kojima se doznaje da su donacija splitskog nadbiskupa Antuna Kadčića (+ 1745), datiraju u početak petog desetljeća 18. stoljeća, što znači da su do 80-ih godina stajale na starijim oltarima. Predoltarnici bočnih žrtvenika,

koji su do najmanjih pojedinosti isti, ponavljaju ukras s glavnog oltara: središnji je dio, razumljivo, jednostavniji, ali se usitnjeno oblikovanje nije promijenilo. Svinuta linija atike, krilate andeoske glavice u tjemenu lučnog otvora za sliku, izvijena postrana rebra, kutne girlande i školjka u vrhu ponavljaju se, u nekoliko varijacija, na svim njihovim djelima.²⁷

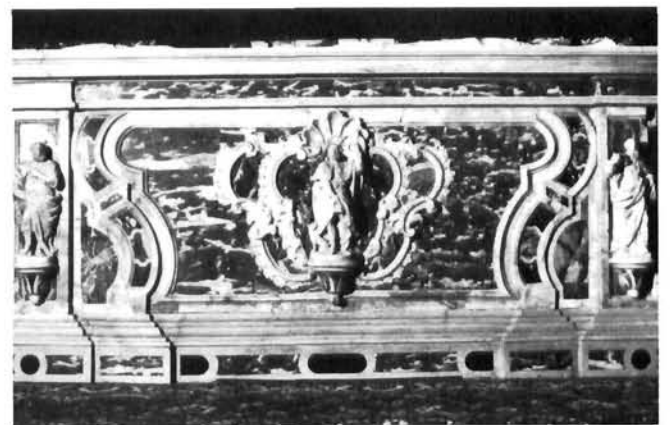
Bratovštini Presvetog Sakramenta u Klisu braća Dall'Acqua se 10. lipnja 1792. godine obvezuju podići glavni oltar u mramoru, prema vlastitu nacrtu. Kliški je oltar, međutim, poput zlarinskoga kombinacija kamena i mramora, i najsličniji je oltaru sv. Ivana u Šibeniku. Za razliku od šibenskog primjera, nadvratnike bočnih vratiju ukrašavaju mramorni andeoski kipovi. Atika završava šiljatim lukom, a natkriljuje je baldahin s lambrikenima, ukrasnim motivom koji Dall'Acque često ponavljaju. Okolnosti podizanja kliškog oltara potvrđuju u kakvim su se prilikama i pod kojim uvjetima opremale crkve u Dalmaciji nakon iscrpljujućih ratovanja s Turcima. Ugovorena svota od 200 cekina bila je za seosku zajednicu prevelika. Stoga članovi bratovštine Presvetog Sakramenta traže na svojoj skupštini 18. svibnja 1794. godine od providura da zamoli nadbiskupa odgodu posjeta župi, jer nemaju novca za doček. Iste je godine bratimska skupština odobrila prodaju srebra kako bi se time podmirio dug učinjen za podizanje oltara.²⁸

Vicko i Pio Dall'Acqua, Sinj, Crkva Uznesenja Bl. Djevice Marije, oltar Gospe Sinjske
Vicko and Pio Dall'Acqua, Sinj, Church of the Ascension of the Blessed Virgin Mary, altar of Our Lady of Sinj

Vicko i Pio Dall'Acqua, Jesenice, župna crkva, bočni oltar
Vicko and Pio Dall'Acqua, Jesenice, parish church, side altar

Vicko i Pio Dall'Acqua, Jesenice (Poljica), župna crkva, stipes glavnoga oltara
Vicko and Pio Dall'Acqua, Jesenice (Poljica), parish church, sidepanel of the main altar

U svom polustoljetnom djelovanju na području srednje Dalmacije Pio i Vicko Dall'Acqua utjecali su i na ostale alttariste. Da su utjecali na radionicu Bruttapelle, svjedoči najrječitije glavni oltar u župnoj crkvi sela Žrnovnice u neposrednoj blizini Klisa. Kada su 1827. godine Pavao Andrijin ml. i njegov otac Andrija pok. Pavla ugovorili gradnju oltara u tome mjestu, prema izričitu zahtjevu uzor im je imao biti upravo Dall'Acquin oltar u Klisu.²⁹ I doista, Bruttapelleovi su u cijelosti oponašali oblik kliškog oltara; razlike se vide isključivo u vještini obrade mramora i modeliranju pune plastike.

Iako je riječ o tipiziranoj i rutinskoj praksi majstora obučeni u visokorazvijenoj sredini Veneta, prvenstveno na baštini kasnobaroknih oltara Giorgia Massarija, svi Dall'Acquini oltari rasuti po crkvama srednje Dalmacije na kraju baroknog razdoblja jasno ocrtavaju posustajanje stila u provinciji formiranog na nasljeđivanju modela i shema. Ukras na oltarima usitnjuje se u duhu rokokoa, repertoar se dekorativnih motiva sužava, te prevladava sitno rezani, filigranski način klesanja. Sve to slaganje i gomilanje vitica, kartuša, girlandi, vaza i andela ukazuje na nagnuće majstora i naručitelja, koji u osvit klasicizma, slažu na svojim oltarima, strpljivo i predano, pojednosti i motive koji su se mogli upravo u takvoj sredini nesmetano primjenjivati i ponavljati. Stoga ne začuđuje da oni u svojim radovima ne pokazuju znakove evolucije, promjena, sazrijevanja ili gubljenja snage na kraju karijere, pa se tek na osnovi dokumenata može utvrditi kronologija nastanka njihovih djela. Oltari šibenske i splitske faze ne razlikuju se po vrsnoći obrade mramora, što znači da su nastajali po istom obrascu i po istim nacrtima. Njihova su djela, najčešće, namijenjena otočnim i priobalnim sredinama srednje Dalmacije, gradićima i prosperitetnijim seoskim sredinama, u vrijeme njihove obnove. Iako ih dokumenti spominju kao stanovnike Splita, u tom su gradu podigli tek jedan oltar u manjoj crkvi (za razliku od Šibenika, gdje su njihovi oltari ušli u gotovo sva najvažnija svetišta), ali su zato njihovi mramorni i kameni žrtvenici i sami postali prototip za brojne oltare u srednjoj Dalmaciji potkraj 18. i na početku 19. stoljeća, izravno utječući na tipologiju i oblike manje profiliranim alttaristima.³⁰

Bilješke

- 1
K. Stošić, *Sela šibenskog kotara*, Šibenik 1941., 248 i bilješka 16.
- 2
K. Stošić, *Oltari crkve sv. Franje u Šibeniku*, Novo doba, Split 24. XII. 1930. Oltar je odstranjen u nedavnim preinakama crkvene unutrašnjosti, ali mu je izgled poznat na osnovi starijih fotografija.
- 3
K. Stošić, *Benediktinke u Šibeniku*, Croatia sacra, Zagreb 1934., 11. Opatica Marija Fenzi platila je 180 cekina »altaristu Piu dall' Acqua i meštru Vicku Frattiju, a prema ugovoru sklopljenom 1764. godine«.
- 4
J.A. Soldo, *Samostan sv. Lovre u Šibeniku*, Kačić 1, Split 1967., 49-50 i dok. 6 i 8, str. 90-92.
- 5
J. A. Soldo, n. dj., 49-50 i dok. 7. Autor iznosi podatke Stjepana Zlatovića prema kojima je oltar Gospe od sedam žalosti dala podići skradinska plemićka obitelj Miočević čiji se grb nalazi pred oltarom. Ali, oporuka Josipa Giaguzzija posve je jasna: *item volo... erigere due altari nel convento P. R. P. P. Osservanti di questa cita, cioe quello del immagine di San Antonio di Padua, e quello dell' imagine della B. V. di sete dolori*.
- 6
K. Stošić, *Varoška župa u Šibeniku*, Šibenik 1932., 19.
- 7
K. Stošić, n.dj. (1), 184.
- 8
K. Stošić, n.dj. (1), 28. Oba su oltara uklonjena u tijeku gradnje nove župne crkve. Od njih su danas u crkvi sačuvani tek neki ulomci.
- 9
 Za Tisno, Jezera i Betinu nisu upotrijebljeni arhivski podaci koji možda postoje.
- 10
K. Stošić, n.dj. (1), 233.
- 11
J. A. Soldo, *Samostan Majke od Milosti na Visovcu*, Kačić 2, Split 1969., 215. Na oltaru sv. Ante natpis je s upisanom godinom (1781), koji u ratnim uvjetima nisam mogao čitati, a nije mi poznato da je bio negdje publiciran. Nije isključeno da su Dall' Acque podigli i antependij oltara sv. Paskvala u istoj visovačkoj crkvi. Njegov je gornji dio stariji, podignut 1751. godine, i ne pripada Dall' Acquinoj radionici.
- 12
 Trebat će, u tom smislu, provjeriti je li njihov Gospin oltar u južnom brodu šibenske katedrale.
- 13
J. A. Soldo, *Crkva i oltar Gospe Sinjske u 18. stoljeću*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 33 (Prijatelj zbornik II), Split 1992., 476.
- 14
 Arhiv Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu, 70 A 1.
- 15
K. Cicareli – L. Katić – S. Traljić, *Četiri barokna oltara u srednjoj Dalmaciji*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 13, Split 1961., 277, bilješka 1, str. 276-280.
- 16
R. Tomić, *Oltar Gospe Sinjske*, Slobodna Dalmacija, 29. lipnja 1991., 38.
- 17
D. Vlašić, *Prošlost Podstrane*, Split, 1988., 163.
- 18
 U kontekst oltaristike V. i P. Dall' Acqua i njihove radionice, koja se navodi u ugovorima za izgradnju oltara u Podstrani, treba staviti sve oltare u župnoj crkvi toga sela: oltar Bezgrešnog začeća Blažene Djevice Marije, oltar Gospe od Ružarija i oltar Duše čistilišta. Svi su oni istog oblika i istovrsnog načina obrade ukrasne plastike; upravo u toj skromnijoj izvedbenoj razini treba vidjeti ne samo umor altarista Dall'Acqua poslije polustoljetnog djelovanja, već i prisutnost pomoćnika.
- 19
B. Tomić, *Oltari iz radionice Dall' Acqua u Poljicima*, Mosorska vila 2, Omiš 1991., 129-133.
- 20
R. Tomić, *Oltar Gospe Sinjske*, Slobodna dalmacija, 29. lipnja 1991., 38.
- 21
 Natpise je objavio i **J.A. Soldo**, *Crkva i oltar Gospe Sinjske u 18. stoljeću*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 33, Split 1992., 476.
- 22
 Andeli su odstranjeni 70-ih godina.
- 23
B. Fučić, *Glagoljica i dalmatinski spomenici*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 21, Split 1980., 281.
- 24
K. Stošić, n.dj. (!), 184.
- 25
R. Tomić, *Oltari iz radionice Dall' Acqua u Poljicima*, Mosorska vila 2, Omiš 1991., 129-133; U vizitaciji Jesenica splitski nadbiskup I. L. Garagnin 4. srpnja 1767. godine, nakon što je pregledao glavni oltar presvetog Sakramenta, naređuje »da se nanovo napravi sam oltar, pala i svetohranište«. Usp. **D. Vlašić**, *Neke vizitacije splitskih nadbiskupa župe Jesenice u XVIII. stoljeću*, Poljica 15, Gata 1990., 59.
- 26
 Usp. **D. Vlašić**, n. dj. (17), 163.
- 27
 U vizitaciji splitskog nadbiskupa Ivana Luke Garagnina 19. ožujka 1768. godine u crkvi se spominju četiri oltara: veliki u svetištu, te oltari sv. Benedikta, sv. Križa i sv. Ante. Kada je nadbiskup doplovio iz Slatine (otok Šolta) u Gomilicu, bio je dočekan pucnjavom, a iskrao se pred kućom plemića dr. Lovre Grisogona, gdje je odjenuo liturgijsko ruho, te je svečano otpraćen u župnu crkvu. To svjedoči o ugledu dr. Grisogona, koji ugovara podizanje oltara u ime bratovštine sv. Jeronima. Kaštel obitelji Grisogono postojao je u Gomilici već u 16. stoljeću, i zabilježen je na Camotijevoj karti 1571. godine. Usp. **F. Bego**, *Kaštel Kambelovac*, Kaštel Kambelovac 1991., 183-190, 787. Za dataciju Dizianijevih slika usp. **K. Prijatelj**, *Pala Gaspara Dizianija u Kaštel Gomilici*, Studije o umjetninama u Dalmaciji 4, Zagreb 1983., 133-134; **A. Matijaca**, *Kult sv. Dujma kroz vjekove*, Đakovo 1962., 20; **M. Vulić**, *Antun Kadčić i njegovo »Bogoslovlje dilloredno«*, Rim 1974., 50.
- 28
 N. dj. (15).
- 29
J. Kovačić, *Andrija Bruttapelle i njegova radionica*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 31, Split 1991., 351.
- 30
 Do nedavnih restauratorskih zahvata na oltarima sv. Dujma i sv. Staša u splitskoj katedrali postojali su predoltarnici u višebojnom mramoru, izrazite rokokoo linije. Na sredini je kartuša oko koje se prepliću vitice, a u njezinu je vrhu plitka školjka ispunjena voćem (na oltaru sv. Dujma uz kartušu se izvijaju dva andela noseći girlande). Voćne su girlande razapete uz gornji i donji rub antependija, a na bočnim se pilastrima propinju andeli. Supedaneum izvijene linije intarzirano je cvjetnim motivima. Oba su predoltarnika iz 1736. godine. Antependij s oltara sv. Dujma prebačen je u sakristiju, a na njega je postavljeno svetohranište s glavnog oltara. Tom neutvrđenom majstoru treba pripisati i jedan predoltarnik u franjevačkoj crkvi na Poljudu, oblikovan na identičan način, ali u drugoj vrsti mramora. Usp. **C. Fisković**, *Novi nalazi u splitskoj katedrali*, Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU 2, Zagreb 1958., 82; **K. Prijatelj**, *Splitska katedrala*, Split-Zagreb 1991., 31. Fotografija 177 prikazuje antependij sa starog oltara sv. Dujma. Takav tip antependija oblikuju Pio i Vicko dall'Acqua: analogije su naročite s njihovim oltarom Gospe van Grada u Šibeniku, ali i u Sinju, Klisu i drugdje.

Riassunto

Radoslav Tomić

Le opere degli alttaristi P. e V. Dall' Acqua in Dalmazia

Analisi delle opere degli alttaristi P. e V. Dall' Acqua immigrati da Chioggia in Dalmazia centrale. Dalla prima menzione a Šibenik nel 1758/59 fino al 1801 a Poljica i fratelli Dall' Acqua hanno innalzato numerosi altari della tipologia e realizzazione pareggiata sul modello della produzione veneziana nello stile tardobarocco. Oltre il catalogo delle loro opere (Šibenik, Zlarin, Zaton, isola di Murter, Kaštela, Sinj, Klis e Poljica) sono analizzati il modo e le condizioni del lavoro degli alttaristi immigrati nelle piccole città dove nel posto degli altari del legno sorgono i monumentali del marmo nello stile tardobarocco, o diventano l' inventario del nuovo santuario barocco.

Inoltre l' analisi dello stile delle loro opere sono fissati gli influssi dei fratelli Dall' Acqua nell'attività degli altri alttaristi presenti in Dalmazia centrale (famiglia Bruttapelle).